

NASTANAK I MOGUĆNOSTI SUZBIJANJA PREVARA U OSIGURANJU SA POSEBNIM AKCENTOM NA OSIGURANJE MOTORNIH VOZILA

POSSIBILITIES OF SUPPRESSION FRAUD IN INSURANCE MARKET WITH SPECIAL REFERENCE DIRECTED TO THE MOTOR VEHICLE INSURANCE

Živorad Ristić¹

XI Simpozijum
"Analiza složenih saobraćajnih nezgoda
i prevare u osiguranju"

Rezime: *Prevare u osiguranju postoje još od prvih početaka osiguranja, ali se tom problemu nije pridavao odgovarajući značaj sve do kasnih osamdesetih i početka devedesetih godina 20. veka. Najčešće prevare u osiguranju su vezane za osiguranje motornih vozila i zdravstveno osiguranje. Iako još uvek nedovoljno istražene predstavljaju opasnost za svaku organizaciju za osiguranje. Pravovremenim preventivnim, ali i represivnim delovanjem istovremeno u više smerova iste se mogu u velikoj meri ublažiti ili sprečiti, a počinioći istih zakonski sankcionisati.*

KLJUČNE REČI: OSIGURANJE, PREVARE, PREVENCIJA

Abstract: *Fraud in insurance market dates from the very first beginnings of insurance industry, till late eighties and the beginning of nineties of twenty century was not brought enough attention to this specific problem. The most frequent insurance frauds are related to the motor vehicle insurance and life insurance. Even though insufficiently researched pose a threat to every insurance company or organisation. Timely preventive but also repressive actions simultaneously in multiple directions could cause great reduction or even prevention of fraud and will evoke legally sanction of its perpetrators.*

KEY WORDS: INSURANCE, FRAUD, PREVENTION.

¹ Udruženje osiguravača Srbije – Beograd, risticzivorad@yahoo.com

1. POJAM OSIGURANJA I PREVARA U OSIGURANJU

Osiguranje je institucija čiji je cilj naknada šteta nastalih usled dejstva rušilačkih prirodnih sила, drugih opasnosti i nesrećnih slučajeva. Ono pruža ekonomsku zaštitu osiguranicima i trećim licima od štetnih dejstava i ekonomskih poremećaja kada se ostvari rizik, odnosno kada nastane osigurani slučaj.

Sama reč "osiguranje" pored svog ekonomskog, pravnog ili tehničkog značenja ima šire opšte značenje koje u svom pojmu označava sigurnost, zaštitu, obezbeđenje, zajamčenost, poverenje u nešto, koje se uopšteno sastoji u pružanju neke sigurnosti.

Veoma je teško dati sveobuhvatnu definiciju osiguranja jer je osiguranje multidisciplinarna nauka, istovremeno ekomska, pravna i tehnička. Većina definicija ukazuje da osiguranje predstavlja jedinstvenu instituciju u čijoj osnovi je opšti princip zaštite od slučajnih opasnosti koje ugrožavaju čoveka i njegova dobra.²

Sa ekonomskog aspekta osiguranje je takav posao na osnovu koga se osiguravač obavezuje da za određeni iznos (u vidu naplaćene premije) osiguraniku isplati naknadu štete kada nastupi osigurani slučaj, odnosno da ga obešteti.

Pravni aspekt osiguranja se sastoji u proučavanju prava i obaveza osiguravača, osiguranika i organizacije osiguravača tj. njihove pravne forme.

Tehnički aspekt posmatra osiguranje kao matematičko-statističku kategoriju. Da bi se mogla primeniti tehnička organizacija osiguranja, potrebno je da se obezbede statistički podaci na osnovu kojih se, primenom zakona velikih brojeva i računa verovatnoće, dolazi do potrebnog raspoređivanja rizika u cilju njihovog izjednačavanja. Osnovni zadatak tehničke organizacije, koje sprovodi aktuarska služba, sastoji se u ostvarivanju ravnoteže između godišnje premije osiguranja koju treba naplatiti i ukupnog iznosa nastalih šteta, obezbeđenje potrebnih rezervi i sredstava za pokriće drugih troškova poslovanja. To se postiže grupisanjem rizika po različitim opasnostima, imajući u vidu različitost stepena verovatnoće nastupanja štetnog događaja kod različitih osiguranih objekata i lica.

Osiguranje kao nauka predstavlja složen kompleks znanja, jer se prepliće sa čitavim nizom drugih naučnih disciplina kao što su tehničke, tehnološke, medicinske i mnoge druge u zavisnosti od raznovrsnih poslova, odnosno vrsta osiguranja koje se obavljaju i stalno proširuju.

Iako je osiguranje stalno usavršavano da bi ostvarilo svoj cilj pokrivanja rizika udruživanjem što većeg broja ugroženih pojedinaca, ono danas znatno prevaziđa ovu svrhu i ukazuje na višestruku ulogu koje ima u savremenom životu. Ono više ne služi samo zaštiti interesa pojedinaca koji se osiguravaju, nego često i interesima trećih lica koja ne učestvuju u stvaranju zajedničkog fonda za naknadu šteta.

Opasnosti koje dovode do nastanka štetnog događaja mogu biti subjektivne i objektivne. U subjektivne opasnosti, koje proizilaze isključivo iz ljudskog faktora, mogu se ubrojati: nemarnost osiguranika, neopreznost, nezainteresovanost itd. Pored toga subjektivna opasnost postoji i ukoliko osiguranik nema ili mu je smanjen interes za održanje tog predmeta, a posebno ako postoje okolnosti koje osiguranika mogu navesti na zlonamerno iskorišćenje, odnosno prevaru osiguranja.

Objektivne okolnosti nastaju uglavnom višom silom, bez volje vlasnika i bez njegove mogućnosti da predvidi štetni događaj. To mogu biti rizici požara, manipulacije robom u transportu, saobraćajnih nezgoda, oboljenja stoke, poplava itd.

² U dosadašnjem razvoju delatnosti osiguranja postoje razne definicije koje proističu iz različitih gledanja na osiguranje. U osnovi definicije se dele na ekomske, pravne, tehničke, mešovite i zakonske. Detaljnije videti: Ogrizović D. Ekonomika osiguranja, ZOI Sarajevo, Sarajevo 1985., str. 17.

Prevare u osiguranju mogu dostići takve razmere i uzrokovati vrlo visoke štete osiguravčima, što može dovesti do otežane naknade štete pa čak dovesti u pitanje i likvidnost osiguravača.

Prevare u osiguranju su postojale od prvih početaka osiguranja a u SAD od osnivanja prvog osiguravajućeg društva Friendly Society 1732. godine u Južnoj Karolini. Ovim pojавama na početku niko nije pridavao naročitu pažnju, u prvom redu zbog toga što se tada uglavnom osiguravao teret prevožen brodovima, pa nikome nije padalo na pamet da bi neko potopio brod kako bi naplatio štetu od osiguranja. Ovim pojavama se ozbiljnije pristupilo tek 80-tih godina 20-og veka kada su prevare u osiguranju dostigle razmere koje su ugrožavale osnovne funkcije osiguranja.

2. RAZMERE PREVARA U OSIGURANJU

Udruženje britanskih osiguravača u svom godišnjem izveštaju za 1999. godinu je navelo da su lažni zahtevi za naknadu štete britanske osiguravače koštali 650 miliona GBP (funti), zbog čega je svaki osiguranik prilikom obnove polise osiguranja platio uvećanu premiju u vrednosti od 3,9%, dok je prema nadzornom organu italijanskih osiguravača (ISVAP) uvećanje premije zbog prevara iznosilo 4,58%. U SAD je 2002. godine broj lažnih odštetnih zahteva iznosio 11 do 15% od ukupnog broja podnetih zahteva³. Prema proceni Evropske Komisije Osiguranja (Comite Européen des Assurances-CEA) vrednost prevara u osiguranju u 25 zemalja EU iznosi najmanje 8 milijardi evra, što predstavlja 2% godišnje premije osiguranja.

U Hrvatskoj prevare u osiguranju odnose između 25 i 70 miliona evra, „Allianz“ je u Češkoj otkrio prevare svojih osiguranika u vrednosti od 3,4 miliona evra a na primer u SAD-u samo prevare u osiguranju imovine i nezgode stajale su osiguranja u 2004. godini 30 milijardi dolara.

Prevare u osiguranju se tretiraju kao i sve ostale prevare a visina kazne zavisi od uloge, vrste krivičnog dela i visine pribavljenе koristi. Kazna zavisi od toga da li je tom prilikom bilo zloupotrebe službenog položaja, falsifikovanja dokumenata ili nečeg trećeg. Prema visini pribavljenе koristi prevare se dele na tri grupe, te zavisno od visine pribavljenе koristi kazne mogu biti od tri meseca do 15 godina.

U prvu grupu spadaju prevare do 300.000 dinara, a predviđena zatvorska kazna je od tri meseci do 5 godina. U drugu grupu spadaju prevare do 850.000 dinara i predviđena kazna je od jedne do 10 godina zatvora, dok je za treću, najtežu, u kojima je pribavljena korist veća od 850.000 dinara, predviđena kazna do 15 godina zatvora.

Pored ovako zaprečenih kazni prevare nisu smanjene već, sa porastom siromaštva, imaju tendenciju rasta. Inostrana istraživanja ukazuju na stalni porast spremnosti osiguranika na prevaru. Članci u dnevnim listovima, emisije na radiju i televiziji skreću pažnju na ovaj problem, i istovremeno pokazuju klijentima (osiguranicima) kuda ide jedan deo njihovih sredstava. Svakako da je omekšavanje moralnih normi i predstava o vrednosti doprinelo povećanju procenta prevara. Tome treba dodati i „efekat zaraze“ koji nastaje saznanjem o proširenju ovog delikta.

Prevara osiguranja može biti teže i lakše prirode.

Prevare teže prirode su kada neko namerno izmisli zahtev ili nezgodu koja se nije dogodila. Kriminalci upotrebljavaju specijalnu elektronsku opremu koja im služi da bi izvršili pre-

³ Insurance Research Council Report, 2005.(Marović, B., Pravne i ekonomske implikacije prevara na tržištu osiguranja u SCG i svetu, SorS, Sarajevo, 2006.)

varu organizacije za osiguranje. Problem se uvećava jer oprema svakim danom postaje sve modernija a kriminalci, prolaskom kroz specijalne obuke, postaju sve obučeniji.

Lakše prevare su uglavnom moguće prevare gde pošteni (ili gotovo pošteni) osiguranici, postave legitiman zahtev uz namerno iskazivanje nekog lažnog podatka, kako bi premija koja se plaća bila manja ili kako bi se naplatila veća odšteta. To na primer može biti prijavljivanje manjeg broja radnika radi plaćanja manje premije ili prikazivanje manjeg broja pređenih kilometara sa vozila kako bi obračunata totalna šteta bila veća itd.

Ko su prevaranti?

To su ljudi najrazličitijih profila. Od običnih ljudi kojima se iznenada ukazala prilika da prevarom osiguranja dođu do novca, do organizovanih kriminalnih grupa koje prevarom dolaze do novca kroz nelegalne poslove i zahteve organizacijama za osiguranje koji su obrađeni od „profesionalaca“ koji naduvaju visinu štete ili obrade štetu za događaj koji se uopšte nije dogodio.

Konkretni podaci o procentu prevara teško se mogu utvrditi, pošto je u oblasti šteta iz razumljivih razloga teško odvojiti štetu od prevara. Istraživanja su pokazala da 25% Amerikanaca deli mišljenje da je sasvim prihvatljivo da se uveća odštetni zahtev, kako bi se povratila premija koju su platili uz mišljenje da se osiguranja bogate na „tuđoj nesreći“. Novija istraživanja u Nemačkoj pokazala su da 20% građana smatra „da čovek može slobodno da izmisli ili poveća neku štetu, 42% to u izuzetnim slučajevima smatra legitimnim, a 29% je to u principu odbilo“. Pri tome se pokazalo da je spremnost na prevaru veća kod:

- mlađih osiguranika,
- osiguranika koji su u odnosu na osiguranje kritički nastrojeni i
- osiguranika koji su jasno orijentisani na dobit.

Pored navedenog postoji izvesna povezanost i sa drugim faktorima, ali više zavisi od mentaliteta pojedinaca kao i konkretne situacije, nego od nekih „tvrdih“ obeležja osiguranika, kao što su obrazovanje, mesto stanovanja ili društveni sloj.

Procenat prevara nije isti u svim vrstama osiguranja. Neke vrste osiguranja su osjetljivije na moguće prevare od ostalih osiguranja a najugroženija su:

- zdravstveno osiguranje i
- automobilsko osiguranje (osiguranje motornih vozila).

Ovde treba naglasiti da, na sreću osiguravača, nisu tačne tvrdnje da su velike prevare u životnom osiguranju i osiguranju industrije, već su najveće prevare u osiguranju autoodgovornosti. Na primer u Nemačkoj se procenjuje da je između 8 i 10 % odštetnih zahteva iz autoodgovornosti lažno⁴.

3. SUZBIJANJE PREVARA U OSIGURANJU

Suzbijanje prevara u osiguranju je složeno i zahteva angažovanje velikih resursa kao i koordinaciju rada većeg broja profesionalnih organizacija i državnih organa a potrebno je dekovati istovremeno u više smerova.

Da bi se pristupilo uspešnom rešavanju ovog problema potrebno je savladati nekoliko prepreka kao što su:

⁴ Marović., B. Pravne i ekonomske implikacije prevara na tržištu osiguranja u SCG i svetu, SorS, Sarajevo, 2006. .

Odnos javnosti: Ludi su svesni da su prevare u osiguranju protivzakonite ali ih ne doživljavaju kao krivično delo već to izjednačavaju na primer sa vožnjom automobila nedozvoljenom brzinom. Ovakav stav javnosti organizacije za osiguranje moraju menjati kroz marketinške aktivnosti i upozorenja osiguranicima o zakonskim posledicama.

Saradnja između organizacija za osiguranje: Ovo je neophodno prvenstveno zbog razmena informacija kako bi se u prvom redu sprečio prelazak nesavesnih osiguranika od jedne do druge organizacije za osiguranje, radi vršenja novih prevara. Drugi razlog je razmena iskustava i sprovođenja organizovanih i stručnih obuka radnika u cilju prepoznavanja sumnjivih slučajeva kako bi se isti uputili specijalistima za otkrivanje prevara. Ova saradnja ne sme da bude ograničena samo na teritoriju Srbije, već ta saradnja mora biti uspostavljena u regionu a i šire.

Saradnja sa veštacima saobraćajno tehničke sruke: Prevare u osiguranju motornih vozila (osiguranju autoodgovornosti i auto kasko osiguranju) poslednjih godina pokazuju tendenciju rasta. Pojavljuje se uvećan broj sumnjivih (ili nameštenih) saobraćajnih nezgoda. Ove pojave obavezuju saobraćajno-tehničke veštace da, pored analize uzroka i okolnosti nastanka saobraćajne nezgode, analiziraju i to da li se saobraćajna nezgoda uopšte dogodila, a ako se dogodila, da li se dogodila na opisani način i na tom mestu. U ovim slučajevima od neprocenjive važnosti je utvrđivanje i dokazivanje da prevara postoji iz dva razloga, prvi je očuvanje sredstava osiguranja a drugi je odvraćanje potencijalnih prevaranata od planiranja novih prevara, zbog opasnosti da će počinoci biti otkriveni.

Saradnja organizacija za osiguranje sa policijom: Odmah se mora naglasiti da prevare u osiguranju ne predstavljaju osnovnu delatnost policije. Prevare u osiguranju imaju vrlo heterogene pojavnne oblike, pa se zbog toga sa njima sreću različite jedinice u policiji. Tako saobraćajna policija se susreće sa prevarama kod nameštanja saobraćajnih nezgoda, protivpožarna policija istražuje nameštene paljvine (požare), bilo kod vozila bilo na ostanjoj imovini. Kriminalistička policija istražuje pojave organizovanog kriminala, kao na primer organizovane krađe vozila ili kriminal u privredi, kada na primer radnik osiguranja učestvuje u prevari itd. Ograničeni kadrovski i materijalni potencijal policije kao i okruženje koje utiče na povećanje drugih vrsta kriminala (koji su prioritet) usmeriće policiju na suzbijanje tih oblika kriminaliteta, što će primorati organizacije za osiguranje da bolje organizuju sopstvene službe za otkrivanje i suzbijanje prevara u osiguranju. I pored drugih poslova, koji predstavljaju policijske prioritete, prevare u osiguranju motornih vozila su dominantne u policijskim statistikama u odnosu na druge vrste prevara u osiguranju.

4. STRANA ISKUSTVA U BORBI PROTIV PREVARA U OSIGURANJU

Naš pravni sistem ne poznaje prevare u osiguranju kao poseban vid krivičnog dela prevare, već je ta oblast kao i ostale prevare, regulisana Krivičnim zakonom Republike Srbije. U pojedinim zemljama pravni sistemi, prevare osiguranika tretiraju kao poseban oblik krivičnog dela prevare, dok zakonodavstva nekih zemalja to ne čine. U grupi zemalja koje prevare osiguranika tretiraju kao posebno krivično delo su: Italija, Grčka, Nemačka, Austrija, Holandija i neke države SAD.

Francusko profesionalno neprofitno udruženje osiguravača osnovano 1989. godine prikuplja podatke o zloupotrebama od strane osiguranika. Te podatke stavlja na raspolaganje službama procene i likvidacije svih organizacija za osiguranje, organizuje mrežu ovlašćenih detektiva i saradnju sa policijom.

U aprilu 1992. godine stupio je na snagu podzakonski akt o otežanju krađe motornih vozila, koji je u Engleskoj dobio veliki publicitet.

Na zahtev nekoliko vodećih osiguravača u SAD-u je 1994. godine osnovana "Mreža za odbranu od prevara". Osnovna uloga ove mreže je stvaranje i održavanje baze podataka koja je prilagođena pretraživanju bitnih podataka za otkrivanje prevara.

Prvog jula 1996. godine na Floridi je stupio na snagu Zakon za borbu protiv prevara u osiguranju. Shodno ovom zakonu osiguravači koji u toku jedne godine naplate premiju u visini od 10 miliona dolara, dužni su da oforme posebna odeljenja za ispitivanje sumnjivih osiguranih slučajeva. Manja osiguravajuća društva obavezana su ovim zakonom da podnesu dokumentaciju državnoj instituciji "Insurance Faaud Division of the Florida Department of Insurance", koja će zatim izdati dalja uputstva kako postupiti u konkretnom slučaju.

U Švajcarskoj postoji centralna baza podataka o prevarama u koju je moguće unošenje ličnih podataka samo kada postoje elementi za pokretanje sudskog postupka.

Engleski osiguravači su pozdravili odluku svoje vlade da doneše Zakon o prevarama. Ovaj zakon je stupio na snagu sredinom 2005. godine i istim je predviđeno da se krivičnim delom smatra i lažno davanje podataka ili njihovo prikrivanje.

Dokle se stiglo u borbi protiv prevara u osiguranju i koliko prevare u osiguranju pogađaju osiguravajuća društva pokazuje osnivanje Akademije za borbu protiv prevara u osiguranju, koja predviđa obuku i trening detektiva za otkrivanje prevara u osiguranju uz konstataciju da je prevara u osiguranju 1994. godine u Americi postala federalni zločin sa zaprećenom novčanom kaznom i kaznom zatvora do 15 godina.

5. ZAKLJUČAK

Prevare u osiguranju su problem čije posledice mogu izazvati velike i trajne gubitke ne samo u organizacijama za osiguranje već i u nacionalnoj ekonomiji. Ovo zahteva brzu i efikasnu reakciju u smeru prevencije, koja u prvom redu, treba da bude usmerena na vrhunsku obuku radnika osiguranja u cilju prepoznavanja i otkrivanja prevara, uz predlog da se formiraju specijalizovani centri za otkrivanje prevara unutar organizacija za osiguranje. Menadžment organizacija za osiguranje treba da radi na povezivanju unutar strukovnog udruženja na pravljenju jedinstvene baze podataka i saradnji na regionalnom i širem planu sa drugim strukovnim udruženjima i policijom.

LITERATURA

- [1] Dvoršek, A., Ograničene mogućnosti policije u borbi protiv prevara u osiguranju, *Svijet osiguranja*, br. 3, Zagreb, 2006.
- [2] Gardašinić, G., Velike prevare u osiguranju tek dolaze, *Svijet osiguranja*, br. 3, Zagreb, 2006.
- [3] Lenasi, J., i dr. Istraživanje i analiza podataka koji se odnose na štete po osnovu autoodgovornosti, Beograd, 1987.
- [4] Lipovac, K., M. Vujanić, Ž. Ristić, M. Aranđelović, Fotografisanje oštećenih vozila – priručnik, Kraljevo 2000.
- [5] Marović, B., Pravne i ekonomske implikacije prevara na tržištu osiguranja u SCG i svetu, SorS, Sarajevo, 2006.
- [6] Radović, Z., Zloupotreba isprava u prevarama i preventiva, SorS, Sarajevo, 2006.
- [7] Ristić, Ž., Prevare i krađe u osiguranju motornih vozila, Beograd, 1997.
- [8] Ristić, Ž. "Variranje premije osiguranja autoodgovornosti i bezbednost saobraćaja", *Tokovi osiguranja*, br. 3/2004, Beograd, 2004.
- [9] Ristić, Ž., J. Ristić, Prevare u osiguranju motornih vozila, SorS, Sarajevo, 2006.
- [10] Vodinelić, V., i dr. "Saobraćajna kriminalistika", Beograd, 1986.
- [11] Vrbošek, P., "Služba preventive kod nekih inozemnih osiguravajućih društava".